

УДК 631.15:346.542

Небоженко Т.Т., аспірант *©*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З.Гжицького, м. Львів, Україна***ЭФЕКТИВНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ
ЗА РІЗНИМИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИМИ ФОРМАМИ**

Проведено комплексне дослідження ефективності діяльності підприємства за різними організаційно-правовими формами. Визначено показники врожайності сільськогосподарських культур та продуктивність тварин в Україні. На основі цього визначено натуральні показники для оцінки ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств. Проаналізовано показники прибутковості та рентабельності сільськогосподарських підприємств. Зроблено висновок про те, наскільки ефективно здійснюють діяльність вітчизняні сільськогосподарські підприємства. Обґрунтовано необхідність розробки заходів щодо підвищення ефективності функціонування підприємств за усіма формами. Здійснено порівняльний аналіз ефективнішого функціонування підприємств.

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, домогосподарства, ефективність, рентабельність, виробництво, організаційні форми, сільськогосподарська продукція, агропромисловий комплекс, прибуток, продовольча безпека.

УДК 631.15:346.542

Небоженко Т.Т., аспірант*Львовский национальный университет ветеринарной медицины и биотехнологий имени С.З.Гжицкого, г. Львов, Украина***ЭФФЕКТИВНОСТЬ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ
ЗА РАЗЛИЧНЫМИ ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВОЙ ФОРМЫ**

Проведено комплексное исследование эффективности деятельности предприятия по различным организационно-правовым формам. Определены показатели урожайности сельскохозяйственных культур и продуктивность животных в Украине. На основе этого определены натуральные показатели для оценки эффективности деятельности сельскохозяйственных предприятий. Проанализированы показатели прибыльности и рентабельности сельскохозяйственных предприятий. Сделан вывод о том, насколько эффективно осуществляют деятельность отечественные сельскохозяйственные предприятия. Обоснована необходимость разработки мероприятий по повышению эффективности функционирования предприятий по всем формам. Осуществлен сравнительный анализ эффективного функционирования предприятий.

---

*Науковий керівник – к.е.н., доцент Поперечний С.І.

© Небоженко Т.Т., 2014

Ключевые слова: *сельскохозяйственное предприятие, домохозяйства, эффективность, рентабельность, производство, организационные формы, сельскохозяйственная продукция, агропромышленный комплекс, прибыль, продовольственная безопасность.*

UDC 631.15:346.542

Nebozhenko T.T.

*Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies
named after S.Z.Gzhytskyj, Lviv, Ukraine*

FARM ENTERPRISES EFFICIENCY ACCORDING TO VARIOUS ORGANIZATIONAL AND LEGAL FORMS

The complex study of enterprise's efficiency of different organizational and legal forms was held. Indexes crop yields and animal productivity in Ukraine. Based on the identified physical indicators to assess the effectiveness of agricultural enterprises. Analyzed the profitability indicators of farms. The conclusion about how to effectively operate domestic farms. The necessity of developing measures was justified concerning the efficiency of enterprises' functioning according to all forms. The comparative analysis of the effective functioning of enterprises was made

Key words: *farm households, efficiency, profitability, production, organizational forms, agricultural products, agriculture, income, food security.*

Вступ. Розвиток вітчизняного агропромислового комплексу значною мірою залежить від ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств. Ефективність сільськогосподарського виробництва – це надскладна економічна категорія, у якій знаходять своє відображення дії різноманітних економічних законів і виявляються найважливіші сторони функціонування сучасних агропромислових підприємств – їх господарська та фінансова результативність.

Сучасні сільськогосподарські підприємства функціонують на принципах самоокупності та самофінансування при високому рівні господарської самостійності. Проте такий стан речей не виключає необхідності їх державної підтримки. Реформування сільського господарства на засадах приватної власності здійснювалось без чіткої орієнтації на визначені позитивні форми господарювання. Орієнтованих наукових підходів щодо вибору прийнятних організаційних форм до цього часу не розроблено.

Постановка проблеми. Оцінка ефективності функціонування підприємств за різними організаційно-правовими формами передбачає аналіз у динаміці абсолютних та відносних показників, що характеризують різні аспекти діяльності. Водночас, серед науковців, які вивчають проблеми функціонування сільськогосподарських підприємств, не існує єдиної думки щодо того, які індикатори ефективності мають оцінюватись та яким чином має проводитись їх розрахунок для того, аби отримані результати були достовірними та незаперечними. Барсукова О.Н. пропонує здійснювати системний підхід до

оцінки економічної ефективності, а саме використовувати – єдину систему показників відносної прибутковості у розрахунку на різні вимірники [2]. Вважаємо такий підхід не до кінця обґрунтованим для використання у сучасних умовах, адже ефективність функціонування підприємства не може вимірюватись лише сукупністю підсумкових фінансових показників, до числа яких належить рентабельність. Фрагментарні дослідження піднятого у роботі питання зустрічаємо у працях Архипенка І. М. [3], Шолойка А. С. [4], Садового І.І. [5], Стецюка П.А. [6]. Проте жодного комплексного дослідження ефективності сільськогосподарських підприємств в Україні, підкріпленого числовими даними та супровідними поясненнями, уточненнями та узагальненнями, останнім часом проведено не було. Вартим уваги, та таким, що має наукову і практичну цінність, вважаємо дослідження, результати якого представлено у аналітичній записці Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України, яка має назву «Щодо підвищення ефективності господарювання аграрних формувань» [7]. Проте, матеріали, що містяться у записці, ґрунтуються на даних, що датуються 2010 р. Тому вважаємо необхідним та актуальним провести дослідження ефективності функціонування організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств в Україні, використавши для цього інформаційну базу за останні кілька років.

Метою статті є аналіз ефективності сільськогосподарського виробництва у різних за організаційно-правовими формами сільськогосподарських підприємствах.

Виклад основного матеріалу. В Україні виробництвом сільськогосподарської продукції займаються підприємства, створені за різними організаційно-правовими формами, зокрема державні сільськогосподарські підприємства, кооперативні підприємства, до числа яких входять сільськогосподарські виробничі кооперативи, акціонерні товариства тощо. Загалом усі вони засновані на державній та приватній формах власності: крім підприємств виробництва продукції здійснюють особисті селянські господарства. Оцінюючи ефективність діяльності різних сільськогосподарських виробників варто пам'ятати, що вони мають неоднакові розміри, обсяги капіталу, кількість працівників, а тому для деяких підприємств навіть низькі показники результативності господарських операцій можуть бути свідченням їх ефективності їх роботи. Найбільш простими та такими, що застосовуються для оцінки ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств є натуральні показники, серед яких основними є врожайність сільськогосподарських культур (табл.1) та продуктивність тварин.

Найвищих показників урожайності змогли досягти великі і середні сільськогосподарські підприємства, у той час, як господарства населення демонструють низький рівень урожайності сільськогосподарських культур. Позитивною є тенденція до збільшення показників урожайності культур усіх без винятку підприємствах за організаційно-правовими формами сільськогосподарських підприємств, що були розглянуті у рамках даного

дослідження це свідчить про зростання ефективності функціонування підприємств цієї галузі загалом.

Таблиця 1

Урожайність сільськогосподарських культур в Україні (ц. / га)

Рік	Зернові та зернобобові культури	Цукрові буряки	Олійні культури	Соняшник	Льон-довгунець	Соя	Ріпак
Усі категорії господарств							
2009	29,8	314,9	15,6	15,2	6,5	16,8	18,5
2010	26,9	279,5	15,2	15,0	4,0	16,2	17,0
2011	37,0	363,3	18,4	18,4	5,9	20,4	17,3
2012	31,2	410,8	16,9	16,5	8,6	17,1	22,0
2013	39,9	398,9	21,6	21,7	7,3	20,5	23,6
Сільськогосподарські підприємства							
2009	30,4	320,2	16,1	15,7	6,5	16,8	18,7
2010	27,6	281,5	15,6	15,4	4,0	16,2	17,0
2011	39,0	370,9	18,9	19,0	5,9	20,5	17,4
2012	33,4	420,6	17,6	17,4	8,6	17,2	22,1
2013	43,0	419,4	22,3	22,8	7,3	20,7	23,7
у тому числі фермерські господарства							
2009	23,7	243,0	13,7	13,6	2,0	13,3	15,8
2010	21,9	250,8	13,6	13,4	–	14,2	15,0
2011	30,4	326,8	17,0	17,1	–	18,8	15,7
2012	24,0	387,2	15,5	15,5	10,0	15,0	19,5
2013	32,1	376,0	20,6	20,9	5,0	18,9	22,4
Господарства населення							
2009	27,6	270,4	13,1	13,1	–	14,7	12,7
2010	25,0	257,3	13,3	13,1	–	15,7	17,5
2011	31,5	298,1	15,6	15,5	–	19,1	14,6
2012	25,4	329,6	13,0	12,9	5,3	15,0	15,8
2013	31,4	316,0	16,9	16,8	5,8	18,2	18,5

Джерело: складено автором за даними [8].

Одержання вищого рівня врожайності сільськогосподарських культур – це одне із пріоритетних завдань підприємств аграрної сфери, оскільки саме врожайність дозволяє досягти необхідного обсягу виробництва сільськогосподарської продукції та вплинути на стан інших показників суб'єктів господарювання агропромислового комплексу, зокрема на розвиток галузей тваринництва. Зазвичай, чим вищою є врожайність зернових та кормових культур, тим вищого рівня продуктивності тваринництва вдається досягти виробникам.

Темпи зростання обсягів виробництва продукції були досить низькими. При цьому виробництво вовни зменшилось. Вищі показники реалізації на забій

худоби та птиці в живій вазі та виробництва яєць демонструють сільськогосподарські підприємства, у той час як у сегментах виробництва молока всіх видів та виробництва вовни домінують господарства населення, що свідчить про вищу ефективність їх функціонування у цих галузях порівняно з великими господарськими суб'єктами.

Таблиця 2

Виробництво продукції тваринництва в Україні за 2010 – 2013 роки

Показник	Усі категорії господарств				Сільськогосподарськ і підприємства				Господарства населення			
	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013
Реалізація на забій худоби та птиці в живій вазі, тис.т	2922,5	3028,7	3120,9	3378,8	1533,3	1641,2	1717,2	1955,0	1389,2	1387,5	1403,7	1423,8
Виробництво молока всіх видів, тис.т	11254,1	11093,5	11377,6	11490,0	2218,0	2253,9	2535,3	2582,7	9036,1	8839,6	8842,3	8907,3
Виробництво яєць від птиці усіх видів, млн. шт.	16964,7	18687,9	19110,5	19603,7	10171,0	11737,1	11977,4	12234,2	6793,7	6950,8	7133,1	7369,5
Виробництво вовни всіх видів, т	4187	3862	3724	3525	703	710	556	470	3484	3482	3168	3055

Джерело: складено автором за даними [8].

Натуральні показники, які було проаналізовано вище, дозволяють охарактеризувати лише один аспект досягнутої вітчизняними сільськогосподарськими підприємствами господарської ефективності. Вони дають обмежену оцінку використання окремого ресурсу та не демонструють рівня сукупних затрат трудових ресурсів, які забезпечили одержання таких показників врожайності чи продуктивності тварин. У процесі виробництва сільськогосподарської продукції беруть участь працівники, активно використовуються основні та оборотні фонди підприємств, мають місце різні поточні матеріальні затрати. Одного і того ж самого рівня врожайності можна досягти при різних витратах праці і капіталу. Крім того за однакових рівнів врожайності у різних господарств може бути різна якість продукції, що у кінцевому підсумку позначиться на ефективності їх діяльності та рентабельності.

Для того, аби забезпечити високу об'єктивність моніторингу діяльності сільськогосподарських підприємств та мати змогу співставити та порівняти витрати і результати виробництва, обсяги виробленого продукту трансформують у вартісну форму.

До переліку найбільш суттєвих вартісних показників, що характеризують ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств, належать обсяги валової та товарної продукції, розміри поточних витрат та

інвестицій, прибутковість виробництва. На їх основі можна визначити чистий дохід, прибуток, а також показники рентабельності.

Обсяги валової продукції сільськогосподарських підприємств, що функціонують в Україні показано систематизовано у таблиці 3.

Таблиця 3

Валова продукція сільського господарства, млн. грн.

Рік	Усі категорії господарств			У тому числі					
				сільськогосподарські підприємства			господарства населення		
	Валова продукція	з неї		Валова продукція	з неї		Валова продукція	з неї	
рослинництва		тваринництва	рослинництва		тваринництва	рослинництва		тваринництва	
2009	197935,9	129908,3	68027,6	96273,6	71275,2	24998,4	101662,3	58633,1	43029,2
2010	194886,5	124554,1	70332,4	94089,0	66812,7	27276,3	100797,5	57741,4	43056,1
2011	233696,3	162436,4	71259,9	121053,7	92138,4	28915,3	112642,6	70298,0	42344,6
2012	223254,8	149233,4	74021,4	113082,3	82130,2	30952,1	110172,5	67103,2	43069,3
2013	253732,7	176181,0	77551,7	136514,1	102825,2	33688,9	117218,6	73355,8	43862,8

Джерело: складено автором за даними [8].

Великі сільськогосподарські та домашні господарства виробляють приблизно однакову кількість сільськогосподарської продукції. Так, у 2008 р. домашні господарства виготовили 51,4% усієї продукції сільського господарства, у 2009 р. – 50%, у 2010 р. – 48,6%, у 2012 р. – 49,3%. Тому можна констатувати однакову ефективність діяльності усіх досліджуваних організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств за цим параметром.

Аналіз показників прибутковості та рентабельності сільськогосподарських підприємств дозволяє зробити остаточний висновок про те, наскільки ефективно здійснюють діяльність вітчизняні сільськогосподарські підприємства. У 2010 р. результат від основної діяльності сільськогосподарських підприємств (крім малих) становив 12,8 млрд. грн. прибутку проти 7,2 млрд. грн. у 2009 р. Рівень рентабельності у цілому склав 20,6% проти 13,4% у 2009 р. Прибутки від виробництва продукції сільського господарства отримали 73% підприємств, маса прибутку в середньому на 1 підприємство становила 2,3 млн. грн. (у 2009 р. – відповідно 1,8 млн. грн.). У той же час, 27% підприємств отримали від сільськогосподарського виробництва збитки, їх сума у розрахунку на 1 підприємство склала 1,1 млн. грн. (у 2009 р. – відповідно 993,5 тис. грн.). У 2011 р. прибуток від основної діяльності сільськогосподарських підприємств становив уже 19,8 млрд. грн., а рівень рентабельності - 25,8%. Прибутки від виробництва продукції отримали 79% підприємств, сума прибутку в середньому на 1 підприємство становила 3,0 млн. грн. Крім того, 21% підприємств отримали від сільськогосподарського виробництва збитки. Їх сума у розрахунку на 1 підприємство склала 1,2 млн. грн.

У 2012 р. прибуток від основної діяльності сільськогосподарських підприємств становив 20,1 млрд. грн. прибутку при рівні рентабельності 19,7%. Прибутки від виробництва продукції сільського господарства і надання послуг у рослинництві і тваринництві отримали 75% підприємств (на 1 підприємство сума прибутку становила 3,5 млн. грн.). Водночас 25% підприємств отримали від сільськогосподарського виробництва збитки, сума яких у розрахунку на 1 підприємство склала 1,6 млн. грн.

Таблиця 4

Основні економічні результати діяльності підприємств у галузі сільського господарства за 2010-2013 роки

Показник	Чистий дохід (виручка) від реалізації, млн. грн.	Валовий прибуток, млн. грн.	Рівень рентабельності), %
1	2	3	4
2010			
Продукція і послуги всього	75103,4	12807,3	20,6
Рослинництво і тваринництво	72656,6	12598,1	21,0
Рослинництво	53583,4	11184,4	26,4
Тваринництво	19073,2	1413,7	8,0
2011			
Продукція і послуги всього	96339,8	19790,1	25,8
Рослинництво і тваринництво	93186,4	19528,6	26,5
Рослинництво	70565,3	17044,5	31,8
Тваринництво	22621,1	2484,1	12,3
2012			
Продукція і послуги всього	121961,6	20099,7	19,7
Рослинництво і тваринництво	118380,9	19831,6	20,1
Рослинництво	92873,0	16659,5	21,9
Тваринництво	25507,9	3172,1	14,2
2013			
Продукція і послуги всього	121268,4	12497,8	11,5
Рослинництво і тваринництво	116985,4	11905,4	11,3
Рослинництво	89101,7	9060,9	11,3
Тваринництво	27883,7	2844,5	11,4

Джерело: складено автором за даними [8].

Прибуток від основної діяльності сільськогосподарських підприємств у 2013 р. становив 12,5 млрд. грн., рівень рентабельності у цілому склав 11,5%. Прибутки від виробництва продукції сільського господарства і надання послуг у рослинництві і тваринництві отримали 66,9% підприємств, у середньому на 1 підприємство маса прибутку становила 3,1 млн. грн. У той же час, 33,1% підприємств отримали від сільськогосподарського виробництва збитки, сума яких на 1 підприємство склала 2,1 млн.

Таким чином, рентабельність діяльності сільськогосподарських підприємств у 2013 р. порівняно з 2010 р. скоротилась вдвічі, що є свідченням зниження ефективності функціонування суб'єктів господарювання даної сфери.

Висновки. Виробляючи достатню кількість сільськогосподарської продукції, вітчизняні підприємства виявляються нездатними ефективно її реалізувати та отримати високі прибутки.

Складне економічне становище сільськогосподарських товаровиробників і аграрної сфери в цілому обумовлює необхідність пошуку способів і методів організації виробництва, які дозволяють забезпечити стабілізацію і послідовне підвищення ефективності аграрного сектора. Важливого значення набувають аналіз економічної ситуації в галузі і розробка науково-обґрунтованої системи заходів підвищення ефективності агропромислового виробництва в підприємствах за різними організаційно-правовими формами. Необхідно розробити комплекс заходів щодо формування сприятливого середовища для повноцінного розвитку підприємств за усіма організаційно-правовими формами, що дозволить найповніше реалізувати соціально-економічний потенціал вітчизняного агропромислового комплексу як для забезпечення продовольчої безпеки країни, так і для розвитку сільських територій.

Література

1. Донець О. В. Організаційні форми сільськогосподарських підприємств в Криму [Електронний ресурс] / О. В. Донець. – Режим доступу: http://www.csau.crimea-ua.com/misc/files/conf-may-2012/12_dov_aek.pdf.
2. Барсукова Е. Н. Инновационная система развития агропродовольственного рынка / Е. Н. Барсукова // АПК: экономика и управление. – 2007. – №4. – С. 50-54.
3. Архипенко І. М., Еволюція ідеї ефективності сільського господарства у світоглядній свідомості суб'єктів / І. М. Архипенко // Економіка будівництва і міського господарства. – 2012. – т. 8, № 4. – С. 255-263
4. Шолойко А. С. Методологічні підходи до оцінки ефективності державної підтримки сільського господарства / А. С. Шолойко // Облік і фінанси. – 2012. – № 3. – С. 120 – 124.
5. Садовий І. І. Економічна та екологічна ефективність використання сільськогосподарських угідь фермерськими господарствами / І. І. Садовий // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Сер.: Економічні науки. – 2013. – № 11. – С. 264– 272.
6. Стецюк П.А. Теорія і практика управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств: [монографія] / П.А. Стецюк. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2008. – 386 с.
7. Щодо підвищення ефективності господарювання аграрних формувань [Електронний ресурс] / Аналітична записка. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/575/>.
8. Матеріали офіційного сайту Державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Рецензент – д.е.н., професор Шульський М.Г.